

Adamikné Jászó Anna

Klasszikus magyar retorika

(Budapest: Holnap Kiadó, 2013. 547 pp. ISBN: 978 963 346 855 5)

Nagy Nóra

E-mail: nagynora95@gmail.com

Retorika: klasszikus és magyar, ígéri a vaskos kötet tankönyvhöz illő címe, amelynek alcíme „Argumentáció és stílus”. Tankönyv, de több is annál, enciklopédikus mű, kincsestár: a legtágabb értelemben vett retorikához, a nyelvi műveltséghez tartozó mérhetetlen tudásanyag tárháza.

A szerző az MTA doktora, az ELTE BTK professor emeritusa, a Kossuth-szónokverseny szervezője, *A magyar nyelv könyvének*, a *Retorika* című egyetemi tankönyvnek és a *Retorikai lexikon*nak szerkesztője és szerzője. Az előszóban felhívja a figyelmet a könyv címében szereplő „klasszikus” szó kettős jelentésére: az ókori retorika mellett „a klasszikus azt is jelenti, hogy időtálló, örök érvényű”(11): a mű valóban átfogja az ókortól a 20. század második feléig ívelő, „maradandó értéket” képviselő külföldi és hazai szakirodalmat. Ezzel egyúttal megelőlegezi a választ a retorika mai létjogosultságát, hasznát firtató kérdésre: a retorika alapját képezi többek között a fogalmazástanítás módszertanának, a kommunikációs stúdiumoknak, a hírszerkesztésnek. A kommunikáció divatját élő korunkban nemcsak azok forgathatják haszonnal e könyvet, akik szónoki babérokra törekednek: alapmű az iskolai esszéíráshoz, egy jó prezentáció, továbbá önjelölt DÖK- vagy HÖK-szónokok logikusan felépített, hatásos beszédeinek megszerkesztéséhez.

A mű 13 nagyobb részből áll, kezdve az általános tudnivalókkal a retorikáról, annak történetéről, társtudományairól, mai irányzatairól. Ezt követi „A szónok és a hallgatóság” viszonya, két beszéd elemzésével. A harmadik, rövid fejezet a „A prózai művek rendszeré”-t tekinti át egy táblázatban, majd egyenként, a teljesség igénye nélkül jellemzi a szövegtípusokat: az elbeszélést, a folyamatleírást, a leírást, történetírást, az emlékiratot, naplót és önéletrajzot, végül az értekezést, a levelet és az esszét. A negyedik fejezettől a könyv felépítése a 22. oldalon található 1. ábra, „a klasszikus retorika témái” szerint halad, amelynek első állomása „A beszédfajták”: a tanácsadó, a bemutató, a törvényszéki és az egyházi beszéd. Itt valóban klasszikus, az idő próbáját kiállott retorikába kapunk betekintést: az említett példák Richárd beszéde katonáihoz *A kőszívű ember fiában*, Dobó beszéde az ostrom előtt az *Egri csillagokban*, végül az idézett és elemzett minta Zrínyi beszéde a kirohanás előtt a *Szigeti veszedelemben* (88–90). A következő öt fejezet egyetlen nagy részzé áll össze: a szónoki beszéd öt alapelemét foglalja magába: a feltalálást (*inventio*), az elrendezést (*dispositio*), a stílust (*elocutio*), az emlékezetbe vésést (*memoria*) és az előadásmódot (*pronuntiatio*),

ez utóbbit a testbeszéd, a gesztusok képsorával is szemléltetve (462–463). A 10. és a 11. rövid fejezetet a szerző a retorikaoktatáshoz kapcsolódó két külön műfajnak, az esszének és a levélnek szenteli. „A retorikai elemzés” címet viselő 12. fejezet előbb áttekintést ad a műelemzésről általánosságban, felvázolva a különböző irányzatokat a szövegmagyarázattól az új kritikán át a filozófiai interpretációig, majd a retorikai elemzés 12 pontjának felsorolása után részletes elemzési mintát ad *Platón: Szókratész védőbeszédéről* és *Brutus és Antonius beszédéről (Julius Caesar)*. A könyvet Babits Mihály *Irodalmi nevelés* című esszéje zárja.

Eddig a váz; nézzük, mi tölti meg élettel, a laikus számára is hasznos információval, tudásanyaggal.

Ha a *Klasszikus magyar retorika* tankönyv, akkor munkafüzet is egyben: az elméletet kifejtő fejezeteket vagy nagyobb anyagrészeket mai élethelyzetekre szabott „Feladatok, gyakorlatok” zárják. „Emlékeztető” címszó alatt a tárgyalt anyagra vonatkozó kérdéseket az „Ujjgyakorlatok” és a „Kreatív írás” követi. A szerző érdeme, hogy a legelvontabb anyagot is a hétköznapi életre szabva, gyakorlatiasan dolgozza fel, és az esetleg rossz emlékű középiskolai kötelező olvasmányt is közel tudja hozni az olvasóhoz. „A meggyőzés három lehetősége: logosz, éthosz és pathosz” című alfejezetben, mely a hallgató értelmére, erkölcsi érzékére és érzelmeire való hatást mutatja be, az *Iliász* kilencedik énekének híres jelenetét meséli el. Adamikné Jászó Anna valóban mesét mond: mai szavakkal, könnyed stílusban adja elő mai hallgatóságának a három követ és a sértődöttségében harcolni nem hajlandó Akhilleusz közötti jelenetet, bizonyítva, hogy az érzelmi (rá)hatás (pathosz) a legerősebb (23–24). A rárimelő ujjgyakorlatokban a szerző felteszi a kérdést, hogy az olvasó melyik érvelési módszerrel parancsolhatná ki lustálkodó testvérét/gyermekét az ágyból (34). Az ókori történet egy másik modern vonatkozása a vendégeskedésre, evés-ivásra való utalás: „Tétre menő tárgyalások előtt ajánlatos kellemes hangulatot teremteni, jól tartani az ellenfeleket. Ezt a mai menedzserkönyvek (üzleti kommunikációs tankönyvek) is jól tudják s tanítják, és ebédtechnikának nevezik.” (24)

A klasszikus és a modern egy újabb, Shakespeare-től Aranyon át a Micimackóig ívelő feladata az abdukciós következtetési módot feldolgozó ujjgyakorlat (164), s rögtön utána a kreatív írás, amely a mai fiatalok érdeklődéséhez közeli feladatokat ajánl: fizikai vagy kémiai kísérlet menetének leírását, egy bulvárlapba illő leleplező cikk írását vagy egy lopás körülményeinek kikövetkeztetését az iskolaujságban.

Egy szövegértést, a szöveggel való bánni tudást elősegítő gyakorlat (57) íve a romantikától: Vörösmarty, Arany költeményeinek tartalmi értelmezésétől, majd a kisgyermek szintjére való „leszállításától” napjaink hőseinek, az olimpikeknak, az általuk nyert aranyérem történetének elbeszéléséig terjed, de hasonlóan nagy fesztávú a Toulmin-modell alkalmazásának bemutatása előbb egy Deák-beszéden, s rögtön utána a tanítványoktól gyűjtött mai magyar reklámokon is (244–248).

A párhuzamba állítás mint szemléltetési mód a könyv egészét jellemzi: az első két elemzett beszéd Martin Luther King „Van egy álmom” és Orbán Viktor „Ezeréves álmom” című beszéde (47–53). A szerző „A feltalálás: az inventio”, a téma felelléséről és az érvelésről szóló rész egységeit párhuzamba állítva tárgyalja: az indukció, a dedukció, a meghatározás, a felosztás és az osztályozás,

a hasonlóság, a fokozat, az ok-okozati viszony, az ellentét bemutatását előbb a logikában, majd a retorikában.

A könyv egészének szerkezete a jól felépített beszéd szerkezetét követi: hangsúlyos helyre, a 13 fejezetből a középső 6.-ra esik a beszéd kötelező és tipikus részeit rendszerbe foglaló „elrendezés, a dispositio”, akár a tétel a szónoklatban.

Külön figyelmet érdemel „A stílus: az elocutio” című fejezet. A stílust egyes retorikafelfogások nem közvetlenül a retorikához tartozónak, hanem önálló diszciplinának tekintik, Adamikné Jászó Anna közel 550 oldalas művének azonban mintegy egynegyedét teszi ki ez az alfejezet. A (többi fejezetre is jellemző) általános bevezető után az alakzatok bemutatásával és bőséges illusztrálásával a *Klasszikus magyar retorika* enciklopédikus műbe megy át: az olvasó beazonosíthatja, meghatározhatja, műelemzések során hasznosíthatja az olvasmányjaiban, elemzendő szövegben talált gondolat-, szó- és grafémaalakzatokat, vagy fordítva, az alakzatok alapos áttanulmányozásával, a példák memorizálásával szert tehet azok ismeretére.

A szerző a szónoklatok mellett kitér a retorika emberi oldalára, szónokokra, a személyükkel szemben támasztott követelményekre is, külön alfejezetet szentel „A szónok éthosza”-nak, amelyet Quintilianus által idézett, de Catótól származó meghatározással kezd: „*A szónok 'derék és a beszédben jártas férfi'*” (35). Az ókor és a modern kor klasszikusai (Arisztotelész, Cicero, Babits, Zichy Antal) által körvonalazott kritériumok, jellemvonások mellett a szerző az 1992-es *Közszereplést* (38–39) idézve felsorolja a mai közszereplő iránti kívánalmakat, és emberközeli helyzetben láttatja a reformkor nagy szónokait beszédstílusuk, hangszínük, hanghordozásuk jellemzésével (40). A szerző e fejezet előrebocsátásaként megállapítja: „A tehetséges, de erkölcstelen szónok rettenetes károkat tud okozni, ha hatalomra kerül. Ezért nagyon fontos az, hogy a szónok erkölcsös, azaz a jót ismerő és közvetítő ember legyen.” (21)

Különleges színfolt a műben a sok híres beszéd mellett a 2011-es 13. Kossuth-szónokverseny egy középiskolás és két egyetemista versenyzőjének egy megtörtént eset kapcsán elmondott vád- és védőbeszéde és az ítélethirdetés, a törvényszéki beszédre adott példaként.

A *Klasszikus magyar retorikát* a térben és időben egymástól távol eső szemelvények sokfélesége, az ezekben felhalmozódott tudásanyag, a – parágmennonnal élve tanár, de nem tanáros – szerző megjegyzései, magyarázatai, tömör, célratoró elemzései teszik színessé. Ha az olvasó nem tesz mást, mint végigolvassa a tankönyv helyett szöveggyűjteményként felfogott könyvben szereplő műrészleteket, az ókortól napjainkig terjedő óriási műveltségi anyagot kap ajándékba. A kincstár eddig nem említett szemelvényei között találja többek között Platón, Szókratész és Suetonius, Molière és Jókai, Agatha Christie és Kosztolányi, Márai írásait, de Göncz Árpád és Tamás Gáspár Miklós egy-egy beszédét is. Nem utolsó szempont az sem, hogy a *Klasszikus magyar retorikát* jó kézbe venni: klasszikus voltához illik a sötétbordó borító, az arany-ezüst betűk alatt a klasszikus és a magyar retorika két nagy alakja: Cicero mellett Kossuth alsógödi mellszobra, az „első, a páratlan” szónoké, „aki mindent tudott” (40).

A *Klasszikus magyar retorika* Horatiusszal szólva „aere perennius”, ércnél maradandóbb.